

ДЭПАРТАМЕНТ ПА АРХІВАХ І СПРАВАВОДСТВУ
МІНІСТЭРСТВА ЮСТЫЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

БЕЛАРУСКІ НАВУКОВА-ДАСЛЕДЧЫ ІНСТЫТУТ ДАКУМЕН-
ТАЗНАЎСТВА І АРХІЎНАЙ СПРАВЫ

АРХЕАГРАФІЧНАЯ КАМІСІЯ

БЕЛАРУСКІ АРХЕА- ГРАФІЧНЫ ШТОГОД- НІК

Выпуск 8

Мінск
2007

УДК 930.25(476)(058)
ББК 79.3(4Бел)я5
Б 43

Рэкамендавана да друку Вучоным саветам БелНДДАС

Рэдакцыйная калегія:

Галоўны рэдактар доктар гістарычных навук, прафесар Э. М. САВІЦКІ

Члены рэдкалегіі:

У. І. АДАМУШКА, Г. Я. ГАЛЕНЧАНКА, С. У. ЖУМАР, П. П. ЖУР-
КЕВІЧ, Дз. У. КАРАЎ, Г. В. КІСЯЛЁЎ,
В. А. КОСМАЧ, У. П. КРУК, М. В. ЛАРЫН (*Расія*),
І. Б. МАЦЯШ (*Украіна*), В. Л. НАСЕВІЧ, Ю. У. НЕСЦЯРОВІЧ,
В. С. ПАЗДНЯКОЎ (адказны сакратар), А. Я. РЫБАКОЎ, І. В. СА-
ВЕРЧАНКА, А. М. САРОКІН, В. Дз. СЕЛЯМЕНЕЎ, В. У. СКАЛА-
БАН, У. В. ФЯДОСАЎ, М. Ф. ШУМЕЙКА

Б 43 **Беларускі археаграфічны штогоднік.** Вып. 8 / Рэдкалегія: Э. М. Са-
віцкі (гал. рэд.) і інш. — Мн.: БелНДДАС, 2007. — 316 с.

У восьмым выпуску «Беларускага археаграфічнага штогодніка» друкуюцца матэрыялы па археаграфіі, архівазнаўстве, крыніцазнаўстве, кадэкалогіі, тэксталогіі і гісторыі дзяржаўных устаноў. Публікуюцца дакументы па сярэднявэкавай, новай і найноўшай гісторыі Беларусі, агляды архіўных фондаў і іншыя матэрыялы.

Прызначаны для спецыялістаў і аспірантаў-гісторыкаў, філолагаў, архівістаў, краязнаўцаў.

**«ТУБЫЛЕЦ ВІЦЕБСКІ»: НОВЫ ДАКУМЕНТ
З БЫЛОГА АРХІЎНАГА КОМПЛЕКСУ
MOSCOWITICA—RUTHENICA
(ДЗЯРЖАЎНАГА ГІСТАРЫЧНАГА АРХІВА ЛАТВІІ)**

Адным з цікавейшых збораў дакументальных крыніц па гісторыі Беларусі, які знаходзіцца па-за яе межамі, з'яўляецца архіўны комплекс MOSCOWITICA—RUTHENICA, што захоўваецца ў розных фондах Дзяржаўнага гістарычнага архіва Латвіі. У апошнія дзесяцігоддзе гісторыя комплексу прыцягнула пільную ўвагу латвійскіх [1] і беларускіх [2] гісторыкаў, а інтэнсіўная публікацыя яго матэрыялаў распачалася яшчэ ў першай палове XIX ст. і працягваецца ў наш час. Паводле ацэнак гісторыка з Даўгаўпілса Аляксандра Іванова, звыш паловы дакументаў комплексу апублікаваны, пры гэтым высокай ступені паўнаты рэпрэзентатыўнасці крыніц комплексу ў зборніках дакументаў дасягнута ў рамках перыяду XIII — пачатак XVI ст., хоць і тут маюцца прабелы [3]. Так, менавіта раннія дакументы комплексу выклікалі найбольшую ўвагу даследчыкаў, а дакументы другой чвэрці XVI — XVII ст. у значнай ступені не прадстаўлены ў археаграфічных публікацыях. Між тым і ў гэтых храналагічных рамках у матэрыялах архіўнага комплексу MOSCOWITICA—RUTHENICA маецца шмат цікавых крыніц, напрамую датычных гісторыі Беларусі і Вялікага княства Літоўскага. Задача нашай публікацыі — увядзенне ў навуковы ўжытак новага дакумента па зносінах Віцебска і ганзейскага горада Рыгі.

Гэта ліст намесніка віцебскага Паўла Юр'евіча Друцкага-Саколінскага [4] гарадской радзе Рыгі ў абарону віцябляніна Івана Случыніча. У апошняга здарыўся канфлікт з рыжанінам, названым у славянізаванай (старабеларускай) форме як Ярмолка Іванавіч Нурпнік. Нядобразычліўцы выдалі віцябляніна за масквіціна, таму Случыніч быў арыштаваны. Нагадаем, што гэта былі гады Лівонскай вайны і масквіцін як у ВКЛ, так і ў Лівоніі меў статус непрыяцеля. Адначасова дакумент, няхай у лакальным выдатку, сведчыць, што ў другой палове XVI ст. магчыма было атаясаміць віцябляніна з масквіцінам — жыхаром іншай дзяржавы. Зразумела, тут размова ідзе пра здарэнне ў трэцяй краіне, у нашым выпадку — у Лівоніі. Тым не менш гэты асобны выпадак правакуе развагі пра пэўнае падабенства на вонкавым і штодзённым узроўнях жыхароў Русі Вялікага княства Літоўскага і Маскоўскай дзяржавы. Мы таксама бачым, як рэгіянальная адміністрацыя ВКЛ аказвала прававую дапамогу сваім грамадзянам па-за межамі краіны.

Увагу прыцягвае вызначэнне Івана Случыніча як баярына. Прадстаўнікі гэтага ваенна-служылага саслоўя таксама папаўнялі гарадскую эліту і асабліва заўважны слой гарадскога насельніцтва яны складалі ў Полацку і Віцебску. Як адзначаў беларускі гісторык Зіновій Капыскі, пасяліўшыся ў

гарадах, баяры, не пакідаўшы мяча, абзаводзіліся бязменам і рамеснымі прыладамі [5]. Гэтыя асаблівыя ваенныя функцыі баяраў у гарадах падкрэслівае таксама наступная характарыстыка Івана Случынніча: «падданы гаспадарскага замку ваяводства Віцебскага».

Незразумелай застаецца адна дэталёва дакумента, датаванага 1561 г.: у тэксе гаворка вядзецца пра падзеі год таму — у 1559. Магчыма, тут мы маем справу з пісарскай памылкай, бо версія з рознымі календарнымі стылямі не ўяўляецца праўдападобнай — дакладнае датаванне зроблена ў самім дакуменце.

У вопісе архіва дакумент анатаваны наступным чынам: «1561, Арг. 19. Грамота Віцебскаго намесніка Рижскому магистрату с просьбой оказать содействие витеб. мещанину Ивану Случиничу в его тяжбе против Ермолки Ивановича по торговому делу». Як уяўляецца, назва, якую мы прапануем, больш адэкватна перадае змест дакумента.

У аснову перадачы тэксту дакумента пакладзены прынцып палітарнай яго перадачы. Пры гэтым публікатар імкнуўся да дакладнай перадачы літар арыгінальнага тэксту, прытрымліваючыся прынцыпу аўтэнтычнасці — перадачы ўсіх кірылічных літар, што прысутнічаюць у тэксце, у тым ліку і не ўжывання цяпер. Такім чынам, тэкст выдаецца без купюр і адвольных дапаўненняў, арфаграфія тэксту захоўваецца, словы не скарачаюцца.

Тэкст крыніцы падзелены на словы, сказы і абзацы паводле прынцыпу тэматычнай і граматычнай закончанасці раздзелаў і ў адпаведнасці з фармулярам. Знакі пунктуацыі расстаўлены ў адпаведнасці з сучаснымі правіламі. Прапушчаныя літары ў скарачэннях пад цітламі раскрываюцца з улікам асаблівасцей правапісу старабеларускай мовы. Адноўленыя ў скарачэннях літары падаюцца ў круглых дужках (). Літары ь (ёр) і ь (ер) захаваны паўсооль, але пры раскрыцці скарачэнняў не аднаўляюцца. Вынасныя літары і склады ўстаўлены ў радок і перададзены курсівам. Значок «"», які ў тэксце пасля галоснай у сярэдзіне і на канцы слова паслядоўна ўжываецца для пазначэння гука «j» і пішацца над радком, перадаецца курсіўнай літарай й. Лічбы, якія пазначаны літарамі кірылічнага алфавіта, перадаюцца арабскімі лічбамі. Геаграфічныя элементы тытула пішуцца з вялікай літары, бо ўвесь тытул носіць строга афіцыйны характар. Канец радка пазначаны адной вертыкальнай рыскай «|», канец аркуша пазначена дзвюма вертыкальнымі рыскамі «||».

1561.IV.19, Віцебск. — Ліст намесніка Віцебскага кн. Паўла Юр'евіча Друцкага-Саколінскага да Рыжскага магістрата ў справе віцебскага баярына Івана Случыніча, затрыманага ў Рызе паводле заявы рыжаніна Ярмолкі Іванавіча Нурпніка.

Арыгінал: *Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs, Rīga (Дзяржаўны гістарычны архіў Латвіі, Рыга)*. *Fonds 673, 4. apr., K-19, № 148.*

Арк. 2.

¹Вроженые п(а)нове, приѣтели мои ласкавыи, ѿ здоровю в(аших) м(илостей) рад бых² | слышал каждого ч(а)сү.

Поведиль передо мною подданный г(оспо)д(а)рь|ский замку воеводства Витебского именем Иван Случинич, иже дей будучи | ему тамь в месте Ризском в року прошлом плтдесат деватомь | на весне з некоторыми мещаны здешними витебскими, ино дей | мещанин тамошний ризский именем Ермолка Иванович Нурпникъ даль | того справу з некоторыми товариши своими перед в(а)ш(ем)и милостями, | ѿко бы ѿн мел быти москвитин. За которою справою его тогож | ч(а)сү поймано и до везена ѿсажоно збитого, израненого и на ѿн дей ч(а)сү | немалые шкоды сѧ ему стали, то ест згнуло дей ү него полтораства | гривен.

А ѿ то в(ашим) м(илостям) ѿзнаймую, иже тот Иван Случинич ест боѿрин прироже|нец здешний витебский, неприхожий ч(о)л(о)в(е)къ, а ни москвитин, чего в(ашим) м(илостям) | ү п(а)нов землян и мещан здешних витебских его м(ил)л(о)сти г(о)с(па)д(а)рьских, которые | тамь с товари своими ехали, вывести сѧ рачите, иже ѿн ест тубы|лец витебский. За што в(а)ших м(ил)л(о)стею пилене прошу, иже бы в(аши) м(илости) рачили | ему с тымь Ермолкою ѿ то справедливост слушную и безѿдволичную | вчинити, жебы ѿн в томь себе невинне ѿт него не шкодовал. А ѿ так | же людемь тамошнимь рижаномь, которым бы до людею г(о)с(па)д(а)рьских здешних витебских такое дело было, справедливости | боронити не буду.

С тым сѧ ласкавой приѣзени в(ашим) м(илостям) залецамь. |

Писан ү Витебску лет(а) Бож(его) нарож(еня) 1561 м(есе)ца, апрел(я) 19 | дна. |

³Павель Юревич Соколинский, | наместник Витебский⁴. ||

На адвароце (арк. 2 v.):

⁵Враженьи п(а)номь брат(ъ)и и при|ѣтелемь моимь ласкавымь, | п(а)номь ратманомь и всею Ра|де всею ратуши места | Ризского. |

¹ Павялічаная літара.

² Так у рукапісе.

³ Павялічаная літара.

⁴ Тэкст пачынаецца з сярэдзіны радка.

⁵ Павялічаная літара.

На адвароце архіўныя паметы цёмным чрнл., канец XVI—XVIII ст.; пра-
чытваецца:

Oratto ... | ... Iwan Slu|czynicz ... | ... con Jermolka | Iwanowicz
19 Aprilis | Anno 1561. |

Палеаграфічныя каментары (знешнія прыкметы рукапісу)

Арыгінал — А.

Папера, карычневае чрнл.

Рэгуляваны скораніс, выкананы старанна, пісьмо выразна⁵.

Моўныя асаблівасці:

— для пазначэння гукі **е** выкарыстоўваецца літара **ε**;

— над галосным **и** ў пачатку слова ці пасля іншай галоснай, а часта
таксама ў такіх жа пазіцыях над галоснымі **а**, **ε** і **ю** прастаўляецца дуж-
ка **^** (цыркумфлекс — знак слоўнага націску);

— фіксуецца літара **й** у графічнай форме **ú** («м(и)л(о)стéу»);

— у якасці прыназоўніка на месцы **у** пішацца **ү**.

Выяўляюцца моўныя беларускія рысы: аканне («ласкавыи»); цвёрдае **р**
(«товарыши»); прыназоўнік **з** («з некаторымі»).

Архіўная нумарацыя аркушаў: (1 — першы аркуш архіўнай тэчкі), 2, 2 v.

Памеры (зверху ўправа): 21,7 × 32,2 × 21,9 × 32,3 см.

Дакумент згінаўся ў 9 сектараў (2 гарызантальных згібаў, 3 верты-
кальных).

Схема (выгляд са знешняга боку ліста — арк. 2 v.)

A	B	C
D	E	F
G	H	I

Забруджаны сектары E і F; найбольш забруджаны сект. E (месца раз-
мяшчэння архіўнай паметкі канца XVII—XVIII ст.). Гэта паказвае, якім чы-
нам дакумент дасылаўся і захоўваўся ў выглядзе канверта. У сект. F маецца
трапецыявідны след (незабруджаны сегмент) ад кустода пячаткі (наклад-
нога кавалку паперы). Падчас захоўвання дакумент згінаўся яшчэ па дзвюх
вертыкальных лініях (з правага і левага боку аркуша) і па адной лініі верты-
кальна ўнізе (замест ніжняга згібу першапачатковага канверта).

Палі асноўнага тэксту: верхняе — 1,8 см; правае — 0,4—1,1 см; ле-
вае — 3,5 см.

Філігрань:

Філігрань — «Дзік»; падобныя гл.: Laucevičius E. Popierius Lietuvoje
XV—XVIII a. Atlasas. Vilnius, 1967. № 3647—3701 (1530—1578). Поўнага
падабенства філіграні няма, характэрнае рыча філіграні дакумента —
іклы дзіка.

⁵ Публікацыя факсімільна дазваляе не рабіць падрабязнага апісання пісьма.

Панцюзю (вертыкальныя лініі на паперы) — 7.

Пячаткі:

Арк. 2 — сляды ад прыціснутай пячаткі — на баках у левай і правай частцы аркуша на цэнтральнай гарызантальнай лініі. Сляды пячаткі накрываюць гарызантальныя надрэзы паперы (даўжыня да 1 см). Яшчэ адзін такі надрэз маецца ў сектары E — на адной лініі з іншымі надрэзамі. Праз надрэзы прапускалася палоска паперы, якая змацоўвала канверт ліста. Вертыкальны след ад палоскі паперы захаваўся ў правым адбітку пячаткі.

Арк. 2 v. — у ніжнім левым куце сектара E чрнл. пячатка бэзвага колеру RĪGAS PILSĒTAS VĒSTURISKAIS ARCHĪVS (Рыжскі гарадскі гістарычны архіў; пасля 1927 — 1930-я гады). Пячатка нанесена бэзавым атраментам, D 3,4 см.

Паметкі і надпісы:

У верхняй частцы сект. E гарызантальна размешчаны адрас-інскрыпцыя ліста (1561). Ніжэй — архіўная паметка канца XVI—XVIII ст. (больш цёмным чрнл.).

Архіўныя паметкі XX ст. зроблены алоўкам:

Бок, дзе знаходзіцца тэкст, пранумараваны ўверсе справа алоўкам: 2; лявей паметка: 1561 April 19; пад датамі, напісаных кірыліцай, падпісана: 1561; 19. Арк. 2 v. — уверсе злева пранумараваны: 2 о. б.; у ніжнім правым куце: К. 19 | 148.

Аркуш выкарыстання дакумента:

XII.1960 Дорошенко;

VI.1967 Хорошкевич;

13.04.2006 А. Dziarnovič («izraksts»);

21.05.2007 А. Dziarnovič («izraksts»).

Літаратура

1. Апубликаваныя вынікі даследавання складаюць ужо немалую бібліяграфію: Ivanovs A. Vēstures avotu kompleksa rekonstrukcijas problēma: kolekcija «Moscovitica—Ruthenica» // *Avoti un cilvēki. Humanitārās fakultātes XIV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture VIII. Daugavpils, 2004.* P. 49—57; Иванов А. С. «Moscovitica—Ruthenica» в Латвийском государственном историческом архиве: история формирования комплекса, состав и введение в научный оборот // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики.* 2004. № 3. С. 47—54; № 4. С. 94—106; Ivanovs A. Kompleksa «Moscovitica—Ruthenica» ieviešana zinātnes aprītē: arheogrāfisks apskats // *Latvijas Arhīvi.* 2004. Nr. 2. P. 47—85; Иванов А. Проблема введения в научный оборот обширных комплексов источников: коллекция «Moscovitica—Ruthenica» в Латвийском государственном историческом архиве // *XXI век: актуальные проблемы исторической науки.* Мн., 2004. С. 100—101; Иванов А. Реконструкция исторических комплексов источников и возможности повышения их информационной отдачи в исследованиях (Отдел «Moscovitica—Ruthenica» в бывшем архиве Рижского магистрата) // *Общество, государство, верховная власть в России в Средние века и раннее Новое время в контексте истории Европы и Азии (X—XVIII столетия).* М., 2005. С. 47—49; Куз-

- нецов А. М. К вопросу о датировке списков А и Е торгового договора Смоленска с Ригой и Готским берегом. 1229 г. // *Древняя Русь*. 2005. № 3. С. 44—46; Ivanovs A., Kuzņecovs A. Senākie līgumi ar Smoļensku Latvijas Valsts vēstures arhīvā: datēšanas un atribūcijas jautājumi // *Latvijas arhīvi*. 2006. № 2. P. 51—118; Ivanovs A. Zespót dokumentów «Moscowitica—Ruthenica» w Łotewskim państwowym archiwum historycznym // *Zapiski Historyczne*. T. LXXI. Rok 2006. Zeszyt 2—3. S. 125—143.
2. Дзярновіч А. Гісторыя архіўнага комплексу Moscovitica—Ruthenica Рьжскага магістрага // *Віцебска-Рьжскаія акты XIII—XVII стст.*: Дагаворы і службовая карэспандэнцыя паміж органамі кіравання горада Віцебска і ганзейскага горада Рьгі (з былога комплексу *Ruthenica* Дзяржаўнага гістарычнага архіва Латвіі). Вып. I: Дакументы гаспадарча-гандлёвыя, XV—XVI стст. / Падрыхтаваў Алег Дзярновіч. Мн., 2005. С. 10—19; Ён жа. Архіўны комплекс *MOSCOWITICA—RUTHENICA* (Дзяржаўны гістарычны архіў Латвіі) і яго важнасць для вывучэння гісторыі Беларусі.
 3. Иванов А. С. «Moscovitica—Ruthenica» в Латвийском государственном историческом архиве: история формирования комплекса, состав и введение в научный оборот // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2004. № 4. С. 106.
 4. Друцкі-Саколінскі Павел Юр'евіч (каля 1500—1575), гербу «Друцк»; намеснік віцебскі (спраўца ваяводаў віцебскіх С. Кішкі (у 1545—1556) і С. Збараскага (у канцы 1556—1561), падкаморы віцебскі (пачатак 1566); ротмістр ВКЛ (IX.1562), маршалак аршанскі (6.IX.1569, адначасова з падкаморствам віцебскім). Уладальнік часткі маёнткаў Саколіна, Ульяноўшчына (Аршанскі пав.), Бабча, Бешанковічы (Полацкае ваяв.); у 1565 г. атрымаў на ленным праве маёнткі Лугінавічы і Рубеж у Полацкім ваяв. Заснавальнік галіны ленных уладальнікаў Лугінавічаў. (Boniecki A. *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*. Warszawa, 1887; Niesiecki K. S. J. *Herbarz Polski, powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*. T. III. Lipsk, 1839. S. 409; Wolff J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*. Warszawa, 1895. S. 467; Boniecki A. *Herbarz polski*. Cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. T. V. Warszawa, 1902. S. 39—40; Uruski S. *Rodzina, herbarz szlachty polskiej*. T. III. Warszawa, 1906. S. 265; Нарбут А. Н. *Генеалогія Беларусі*. Вып. 2. М., 1994. С. 100—103. № 6; Lulewicz H. Sokoliński (Drucki Sokoliński) Paweł // *Polski słownik biograficzny*. T. XL/1, z. 164. Warszawa; Kraków. 2000. S. 49—50; Насевіч В. Л. Друцкае княства і князі Друцкія // *Друцк старажытны: Да 1000-годдзя ўзнікнення горада*. Мн., 2000; Ён жа. Друцкія-Саколінскія // *Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя: У 2 т. Мн., 2005. Т. 1. С. 602*).
 5. Копыцкий З. Ю. Социально-политическое развитие городов Белоруссии в XVI — первой половине XVII в. Мн., 1975. С. 68—69.

Публікацыя А. І. Дзярновіча